

Радоје Домановић

САТИРЕ И ПРИПОВЕТКЕ

PORTALIBRIS

Радоје Домановић
САТИРЕ И ПРИПОВЕТКЕ

Copyright © PortaLibris, 2017.

Сва права задржана укључујући право на репродукцију
у било ком облику у целости или делимично.

САДРЖАЈ

Приповетке и хумореске

Позориште у паланци.....	3
Митрополитов мачор.....	29

Сатире

Укидање страсти.....	37
Озбиљне, научне ствари.....	45
Данга.....	75
Краљевић Марко по други пут међу Србима....	85
Вођа.....	113
Гласам за слепце.....	127
Страдија.....	135
Размишљање једног обичног српског вола....	213
Мртво море.....	219
Сан једног министра.....	249
Речник.....	253

ПРИПОВЕТКЕ И
ХУМОРЕСКЕ

ПОЗОРИШТЕ У ПАЛАНЦИ

Веле неки људи: „Многи се таленти губе у паланкама и остају непримећени“! Уосталом, сваки сме говорити што хоће, само ако не дира у власт; али мени се чини да немају право. Да не почнем одмах са уметницима које сам ја пронашао; треба да знате, драги читаоци, да се тек у паланци води о свему рачуна и цени свачији таленат више но у престоници.

Сви ми овде знамо како Љуба књиговођа уме направити мезе од ротака са зејтином и сирћетом и, верујте, да га необично ценимо и поштујемо, па чак му дајемо редовно прилике да свој дар усаврши! Шта мислите тек о Васиљку „ћевабџији“? Мислите што год хоћете, али ми њега и његов дар више ценимо но Београђани дар каквог свог лирског песника!

Ја сам пре неки дан дуго размишљао чак и о томе: што ли не прелеће више у моје двориште шарени петао Лазе шустера? Лупао сам главу можда више но какав историк док објасни неки догађај; и напослетку дознам од момка да је петао заклан кад је Лази долазила у госте тетка Цака. Мени то момак прича, а моја сусетка стоји на прозору, јави се, па одмах додаде: „Штета за онаквог петла; ја баш јуче говорим с Митом. Навикли смо, знате, на њега – јел’те да је и Вама необично?!“

Много смо о томе разговарали; а ето то је петао и ништа више.

Јавно мњење будним оком прати свачији покрет. И најситнија ствар подлежи оштрој критици.

– У Београду напише какав новинар најбољи уводни чланак, па о томе нико ни речи; учини, рецимо, неки државник погрешку од које пати цео народ, па ипак му нико не вели ни потамо се, и још му скидају капу.

А у паланци: седну тројица да играју санса, и већ се остали столови у кафани празне и скупљају сви око играча. Сваки одмах узима своју столицу у једну, а пиће које је почео пити у другу руку, па прилази играчима. Ако не буде довољно места за седење, ревносни „кибицери” стоје около и будним оком прате свачији покрет, и попраћују играње најбурнијом дебатом, која је често много оштрија но кад се у Народној скупштини решавају најважнија питања!

Миша писар је једанпут одбацио десетку „трефа”, а чувао даму „ерца”, и изгубио четврти штик Пери апотекару, који га „звао за рачун”. „Уплаткао” човека, и јавно мњење га тако грозно избруси и изгрди да човек, тако ми бога, није цео дан излазио у кафану. Стиди се своје погрешке.

Ето, како се људи брину о свему, и прате свачији рад; па да ли бих ја смео пропустити ову ретку и значајну појаву у нашој паланци.

* * *

Кафана код „Орача” је обична кафана у нашем месту, где обично одседавају сељаци кад долазе у град. Дрвени столови без чаршава, велике незграпне столице око њих; у средини механе велика блехана пећ, око које зими седе сељаци, греју се, пуше, пљуцкају и пију ракију; свуд по зиду повешане некакве објаве и општинске наредбе; под је од цигле, прозоре упљувале мухе. По простору је велика, и пуна је само суботом, кад је пазарни дан, а иначе тек по троје-четворо прекодан седи за „чокањем комове”, и зева

ревносно, а понеки у подне једе купус или паприкаш и плеска устима тако да се разлеже по целој механи. Ништа, дакле, не би била важна ова механа да нисам приметити на вратима што стоје лево од келнераја кредом написано, мало накриво и ружним рукописом: „Занатлијска читаоница”. Испод тога стоји: „Који није члан забрањено да улази без дозволу”, а испод тога пише другим рукописом: „Јанча Ђ. из Златокоп остаде од суботу 5 гроша и 30 пара.”

Унутра, у читаоници, није боље намештено него у механи. На среди је велики сто и око њега неколико столица; уза зид стоји дрвена полица и у њој неколико књига и листова, које је давно попала прашина; уз књиге, у једном крају полице, стоје два „шпила” карата и таблице за бележење.

Читаоница има око двадесет чланова, махом самих занатлија. Председник читаонице је неки Стева берберин, а благајник и нека врста књижничара Лаза обућар. Радним даном слабије долазе, а празником готово редовно.

Данас је празник, и ето их на окупу. Хладан фебруарски дан, те су сто примакли ближе пећи. За столом седи Јова молер и Васа кубеџија, те играју „жандара”. Стева председник сео уз пећ, те разгрће жар да пече месо за доручак. Лаза час чита новине, час гледа како она двојица играју карте.

– Калино џубе, зелено! – певуши Јова, и мисли се шта да баци.

Калино џубе... – поче и Васа певушити, па тек прекиде речима: – Не може седмица са осмицом!

Месо у пећи цврчи и почиње мирисати. Стева га преврну, олиза прсте и рече: „Ох, ал’ је мераклијски испечено!”

– Ух, шта је жандара, веру им њину! – говори Јова, и баца карту.

– Што ми плусну вода на уста за месом – каже Васа, па погледа на Стеву.

- Видиш, свиње поскупеле – рече Лаза прекинув читање.
- Дај, механџија, малко хлеба – иште председник.
- Калино џубе зелено – пева опет Јова играјући карте.

Тако су се отприлике проводили дани у читаоници, мирно и тихо, и ко би се још надао да ће то друштво основати позориште, али ваљда је само провиђење тако хтело.

* * *

Дође у наше место некакво путујуће позоришно друштво и објави да ће давати само три представе. Улазна цена доста мала, те једно зато, а друго, бог би га сам знао зашто, тек позориште дупке пуно света.

Ту су били и наш Лаза и Стева, и многи из читаонице, и одмах по првој представи Стева и Лаза су водили у читаоници овакав разговор:

- Пало је синоћ на пе-шес банке! – рећи ће Лаза замишљен, и изгледа као да нешто рачуна сам за се.

Стева такође нешто мисли, врти главом, рачуна на прсте, па после дужег ћутања рече:

- Ви'ш како се они проводе!

Опет настаде дуго ћутање, које прекиде Лаза потмулим уздахом, а затим додаде:

- Тако то: протуве из бели свет, па ћаре; а ја се мучим и радим, па ништа!

- Џиб-џаба толике паре дигоше! – прихвати и Стева злобно.

Тај њихов разговор би био и прошао, као и толики безначајни разговори у свету, да се није друго нешто десило неколико дана после тога.

Једаред, пред вече, дођу Стева и Лаза код „Орача“ на ракију. Кад тамо, а за једним се столом шћушкало неколико калфица, и међу њима један од оних истих глумаца што су давали представе.

Глумац је млад човек од двадесет и неколико година, висок и снажан, а лица врло пријатна. Забадио шешир на затиљак, велика, црна, накудрана коса пала му по челу, млатара живо рукама и говори ватрено и с декламацијом. Окреће се свима редом, и сваком гледа јасно у очи. Сви за столом ћуте, слушају га са отвореним устима, и гледају нетремице у њега и гутају сваку његову реч. У глави сваког од њих развијају се чудни планови услед његових речи, и сваки према својим мислима ставља покашто тек питање, очекујући одговор с још већом пажњом.

– Колико може да се заради? – упита један.

– Живи се славно – ето колико; али ми не тежимо за богатством – издекламова глумац одговор.

– Ал' кад би штедео човек? – пита један чешљарски калфица.

Таман њему да одговори, и потпуно заузме прописну позитуру, а запитаће сапунџијски калфа:

– Грди ли Вас понекад старешина?

– Ја да трпим грдњу? – викну громко глумац, показујући прстом на себе.

Настаде ћутање, а он гледа у сваког редом; диже се са столице, па још важније понови: – Ја да трпим грдњу? ... – а затим се устури мало назад, климну неколико пута главом и иронично додаде: – Ха, ха, ха, глумац сме да трпи грдњу?! Којешта!

Затим се насмеја тако као кад би се човек насмејао детету које не зна оно што изговара.

Док се сав тај разговор водио, Стева и Лаза су стајали уз пећ и пажљиво су слушали.

Ућуташе сви.

– Ал' старији мора да има чес'! – уплете се Стева.

– Ја моје шегрте грдим, па ако не слушају, изјурим! – рече готово у исти мах и Лаза.

– Ја ћу за правду дагинем и не трпим никог! – осече се глумац љутито, па, поћутавши мало, додаде тише, развлачећи сваку реч у реченици:

– Моја је држава на даскама; са овом вештином ја могу обићи цео свет, и да живим боље него и један овдашњи газда. Ја сам напустио дружину због неправде, јер управитељ хоће да утрапи мени комичног јунака, а ја сам трагичар.

Лаза се преклони неколико пута, правећи се да је врло лепо разумео све што овај вели, вичући:

– Да, да, да, разуме се, разуме се – а у ствари муче га речи комичар и трагичар.

– Нећу ја да ми он утрапи комичну ролу! – опет ће глумац јачим и важнијим гласом.

– Разуме се, разуме се, то је безобразлук, то баш није лепо – прихвата Лаза и мисли у себи: „Шта ли је то хтео да му утрапи?“ – замишљајући речи „комична рола“ као нешто врло гадно.

– Па, наравно – процеди кроз зубе Стева председник више нехотично, а после кратког ћутања додаде живље:

– Колико, велиш, може да падне од представе?

– Па, овај, поче глумац, може, може, како да кажем... – Ово изговори жмурећи на једно око, главу затурио мало, а стопалом десне ноге лупка по поду.

У главама младих калфица развијају се чудни планови. Свака реч младога глумца развија пред њиховим очима нове светове, пуне неке дражи, а досадашњи посао њихов све им више и више изгледаше одвратан. Нарочито бејаше жива машта у Миливоја и Симе, који беху без рада. Миливоје зна занат тишлерски, а Сима кројачки.

Миливоје се зажарио и поручује ракију за ракијом, испијајући наискап; а Сима изгледа нешто зловољан, и све се некако врти на столици, као да једва чека да остане с

глумцем насамо. Сркуће и он помало ракију и пљуцка не-престано.

– Може да се заради много, али треба право делити! – изговори глумац своју почету реченицу.

Лаза и Стева се нешто замислише, али с лица им се чита као да и сами не верују у оно што мисле.

– А има ли лепих глумица? – пита Миливоје зажарен, намигну на Симу, а чешљарског калфу удари по рамену и узвикну:

– Јао, Томо, шта велиш?! – Затим прсну у смех, устаде са столице и поручи опет ракију.

– Да је она што беше царица Милица! – каже му Спира механџија.

– Боља је Вукосава, море! – додаје Тома, а и он се зажарио.

– Кисело грожђе, децо! – вели Стева и протеже се.

– Зато су образоване даме! – рече глумац басом, с неке висине.

– Наравно, разуме се, да, да, разуме се! – одобрава Лаза, клања се и клима главом...

Разговор се тако водио још неко кратко време. Разиђоше се сви, само осташе глумац, Миливоје и Сима.

Разговарали су се живо и ватрено преко пола ноћи и Миливоје се од одушевљења тако напио да га је једва Сима одвео кући.

На улици мрачно, хладан ветар дува и наноси ситан снег у очи. Миливоје се поводи и штуца, а Сима га придржава да не падне.

– Да свратимо код „Круне“! – виче Миливоје, а овај му не даде.

– Да ви’ш Вуче, како Милош туче! – викну Миливоје, и гурну Симу од себе.

– Хајде, море, да спавамо, не млати се ноћас – виче Сима.

– На-а-атраг, Вуче, или ћу те расећи! – виче Миливоје, и подиже десну руку у одбрану, као кад држи сабљу, леву ногу опружио натраг, а десном искорачио напред, савивши је у колену.

* * *

Од овога вечера није прошло ни три-четири дана, па истераше из службе неког Јову Ивића, практиканта. Ко зна зашто. Неки веле да је посланик наш хтео ту да намести свога сестрића, неког истераног ученика из VII разреда гимназије, па, да се начини место, буде истеран сиромах Ивић.

Сада се Ивић поче најчешће виђати с глумцем, одметником од своје дружине, која је још пре неколико дана отпутовала из нашег места.

Ивићу има око 30 година. Носи дугачку косу и капу за турену натраг. Причали су да је он још пре неколико година био статиста у неком путујућем позоришту, а свршио је шест разреда гимназије. Проводио је љубав и с неком глумицом те га отац примора да тај посао напусти, и одведе га кући. Отац му је прилично имућан, а онда су били његови људи на влади, те он помоћу пријатеља изради Јови за практиканта, на ком је месту био до пре 3-4 дана.

Сад свима изгледа као да се у њему појавила стара љубав ка позоришној уметности.

И глумац (збиља, заборавио сам да кажем да се зове Гаврило Михајловић) и Јова одлазили су у читаоницу, и тамо врло често водили дуге разговоре са Стевом, Лазом и осталим члановима. У кафани су се опет увек пред вече састајали са оним калфама, а поглавито са Симом и Миливојем.

Из тог њихова разговора поникоше једног дана објаве по нашем месту са оваквом садржином:

„Чланови Л... чке читаонице одлучили су да се старањем истих образује грађанско позориште под управитељством

г. Ј. Ивића, бив. оvd. писара, а под сталним редитељством публици добро познатог, извежбаног глумца г. Гаврила Михајлозића, а уз суделовање чланова читаонице; а приход од истог ставља се на руковање управи поменуте читаонице за набавку новина и књига, а нарочито шaljивих претстава за нашу публику, као и патриотских комада.

Јављамо ово поштованом грађанству и молимо да нас обилато потпомогне, како би се ова племенита установа на дику нашег места могла одржати.

Прва претстава ће се давати код, Орача', за коју ће грађанство добити за сада аутографисане плакате са именима лица, а доцније ће се и штампати у оvd. штампарији.

Позориште ће се звати „Грађанско позориште 'Југ-Богдан'”.

Уйрава.”

Испод тога је додато:

„Како оскудевамо у глумицама, то ко жели нека се обрати управи ради пробе и пријема са добром наградом, а може прекодан радити и своје послове.

Горња Уйрава”

И постаде позориште. Кавана код „Орача” постаде славна и чувена, а улица у којој је она, живља него обично. Сваки из радозналости прође тудa, и тек завири у механу да види шта се тамо чини. У самој ствари, у механи бејаше као и обично; а за прво време припреме су вршене у читаоници. Управитељ прави од хартије калпаке, Јова молер засукао рукаве у једном ћошку, па молује шуму на неким даскама, обложеним хартијом; Прока снајдер у другом крају шије одеждy за светог Саву од неких старих постава; Миливоје тишлер прави сабље и мачеве од чамовине; глумац туца неку смесу, те прави бенгалску ватру. Једни трче

по вароши, те траже старо одело, пиштоље, црногорске капе, турске сабље. Кад погледате, а оно се само ради, и то са журбом.

Пуно је деце на прозорима и радозналих грађана унутра у читаоници: једни оду, други дођу. Сваки кад пође, тек слегне раменима, насмеши се, па рекне: „Е, 'ајде, 'ајде, видећемо!”

Радило се ту не само дању него и ноћу, нарочито кад, после дугих преговора, друштво издејствова код Косте бакалина да добије петролеума на вересију.

– Гадни ћифта! – љути се глумац. – Као да ће позориште утећи због његове киле гаса! – а затим поче грдити механицију што му тражи новац за храну унапред.

– Свиње једне, и за њих вреди радити! – викну, и тресну ногом о под с таквом жестином како само доликује ономе што игра „трагичне јунаке”.

Како-тако прекршише све препоне и отпочеше пробе.

Једна је од највећих тешкоћа била док се погодише ко ће играти Пелу у Стеријиној *Злој жени*, јер се није ниједна женска јавила. Сваки се осећа мушко, па неће да игра жену. Умало није било и боја, али, богу хвала, глумац надвика све, и запрети да ће он посао баталити ако га не слушају, и тако се та улога даде Јови молеру, јер су пронашли да он личи на Пелу.

– Пело, седи до мене! – дирну га Миливоје, кад он, после поделе улога, љут као ватра, довршаваше моловање неких прозора.

– Марш, цукело! Не лај! – одсече се овај оштро, и замахну четком.

Сви су се напели од смеха, а нико не сме да се насмеје, јер се боји свађе. Понеки се тек дочепа врата, па викне:

– Пело, не љути се!

Псује Јова све што му на ум дође; а чешљара гађа четком, и скочи да поцепа у љутини све што је радио.

Опет нова врева и галама. Једва се споразумеше да је то шала и да се не љути, после дугих глумчевих објашњења.

– Свака улога мора са љубављу да се игра – декламује глумац, завршујући своје поуке о уметности!

* * *

У кафани код „Орача“ све је спремно. Направљена је бина од дасака уз врата читаоничка, на која ће глумци улазити и излазити пред публику.

Пред вратима каванским је г. Ивић, те причекује госте као управитељ.

– Нек ти је са срећом, Јово! – вели му једна тетка, улазећи унутра, врло озбиљно.

– Хвала! – одговара овај у басу још озбиљније.

– Почесмо, а? – говори г. Спира, здравећи се са управитељем.

– Трчи још за једну клупу – виче глумац чешљару.

– Па у име бога! – одговара Ивић Спири, и окрете се унутра кафани, те рече да се иде код Стеве берберина за клупу.

Као што видите, ту шале нема. Дошла већ и публика.

Ушао и управитељ унутра, јер се не нада више посети. Чека се само на почетак. Један дечко носи вино у стаклету, и по наредби управитељевој служи публици.

– Деде, служи г. Спири!

– Хвала; нека ти је дуговечно! – одговори овај, пошто испи чашу.

– Дај чича-Гаври једну.

– Нека, море, баш не могу нешто; тек дођох теби за љубав!

– Хвала ти, ал’ де попи једну; добро вино!

– Е 'ајде; срећно ви било и дуговечно! Дабогда на велики степен дошли! – благосиља Гавра.

– Дај боже! – одговара смирено Ивић, сав срећан.

– Хајде, почињите, Васо! – викну кубеџијском калфици стриц, кад Васо извири на вратима читаонице.

Почела је и представа. Дечко служи и даље вино, а публика пије и смеје се, да већ мислиш све ће пући. Нарочито Јови што игра Пелу.

Срету шустера игра глумац, и да би га боље представио пијана, то се и сам опио.

– Како се овако направи пијан, па истина као пијан човек?! – чуди се чича Гавра.

Остали глумци на бини прснуше у смех кад то чуше, а нарочито они што вире кроз одшкринута врата читаоничка.

Суфлер говори из рупе између дасака, која је томе и намењена, али га глумци и питају кад добро не дочују.

– Пела му полети у очи – говори суфлер.

– Не мувај се! – виче један у читаоници, јер хоће да га гурну они други, да боље види.

– Ћутите ви тамо, не чује човек! – саветује их суфлер, а Пела клима главом и чека да јој суфлер наново каже.

– Пела му полети у очи! – изговори Јово меланхоличним, тужним гласом, климајући главом.

Глумац севну очима од љутине, и значајно одмахну главом, док се тек Пела присети, цикну колико га грло доноси, и потрча на Срету.

Громогласан смех разлеже се у публици.

– Гле ти опаког Јове! – вичу неки.

Игра се даље.

– Пела кија! – виче суфлер.

– Пела кија – понавља Јова.

– Та кијај, мамлазе; чујеш што ти се каже! – гунђа глумац.

– Не кијам ја, ти треба да кијаш! – одговара му Јова љутито.

Глумац га крадом муну ногом испод стола и промрмља: „Кијај, животињо!”

– Питај га ко кија? – брани се Јова.

– Пела, Пела – чује се суфлер.

Јова се сад намести, диже главу и кину.

Игра се настави даље.

– Готово да се иде – рече чича Гавра, и диже се. Глумци прекидоше часком игру, и погледаше на ту страну.

– Седи још мало – задржава га г. Ивић.

Почеше да се дижу и остали, и опраштају се са онима што остају и управитељем, па довикну и глумцима:

– Е, лаку ноћ! Баш се исмејасмо!

– Лаку ноћ! – одговоре и они, да се не замере.

– Деде, попиј још једну, нуди управитељ понекога и на вратима, да га придобије и за други пут.

И тако мало-помало одоше сви пре но што се представа свршила.

* * *

Даване су још две-три представе после тога, али посете све мање. Ко је био једанпут, тај не дође други пут, јер сваки држи да то треба једанпут видети, као год и чудовишта што приказују на вашарима.

Па ипак се одушевљење код младих људи не хлади. Раде они неуморно.

Прођете поред чешљара Саве, а тек иза тезге се чује глас, рецимо:

– Ја част своју морам крвљу опрати!

То Тоша, његов калфа, учи улогу, а шегрт стоји на вратима, па пази да газда не наиђе.

Чудите се, и идете даље; тек пред кубеџинијцом вас тргне дрека:

– Удри, неверо, у ове слабе груди!

Још се већма чудите кад тек наиђете пред мумџијски дућан, а оно се слегао силан свет, па гледа и слуша што није чуо.

Газда Цоне ошамарио калфу, а овај протестује и прети како ће се осветити.

– Тој ли те плаћам, свињо погана, да ми се дереш по дућан као луд! Све ће ми муштерије попудиш!

– Немој ти никог да грдиш и да бијеш! – вели калфа.

– „Да ви’ш како Милош туче!” ... Да ви’ш ти сад како газда Цоне туче! – виче газда Цоне што га грло доноси.

Мало-помало распали се и калфа, изгрди газду што боље уме, па оде из дућана.

Могли сте опет једном слушати како се куварица у кавани код „Плуга” завадила с газдарицом.

– Ако ви тако мислите, мени позориште не гине! – прети куварица.

И збиља, само да оде, дочекали би је раширених руку.

Једном речи, преобразио се цео град. Мало у којој кући да нема свађе и галаме. Газде вичу на калфе и шегрте, оцеви на децу. Млађи и старији свет је на ратној нози.

Управитељ Ивић покрпао се са својом женом, па брука једна – пуца цео град. Није жени ни лако, ако хоћемо право. Откако је позориште отпочело, нема она мира по ваздан; а по сву ноћ, као што се она жалила сусеткама, седи сама као скот, „па и скот то не би трпео” – говорила је она.

Код ње се једном искупиле жене, а она се жали:

– Те хајде шиј одежду, те хајде туцај смесу, те ово, те оно; па чак јуче каже да му правим неке перјанице за војводе. Баш, верујте, не можеш да данеш; ето, нисам, откако то позориште дође, протнула иглом.

– Баш се и ми чудимо како можеш да поднесеш тај „штрапац” толики?! – говоре оне остале.

– Море, то ништа, него чим вече, он у позориште, па до неко доба чекај, чекај; па кад дође, устај, те отварај врата, па прозебох, ето, кашљем једнако!

– Мука, богами – вели једна – то није никакав живот!

– Па што му не кажеш да се остави! – предлаже друга.

– Ко ме, је л’ њему?!... Воли он позориште и оног брљивог глумца него мене сто пута! – рече јетко Ивићка, а сузе јој заблесташе у очима.

– Е, е, шта се учини, ако ко бога зна! – вичу друге, и климају главом тужно и као с неким изразом саучешћа на лицу.

Ето, из тих су се разлога дешавале свађе између Ивића и његове жене, и једно вече дошло је до тога да је Ивић опалио жени шамар.

Играо се *Бој на Косову*. Ивић седео по подне код куће и учио улогу Милоша Обилића. Он шета по соби из краја у крај, застајкује, лупа се у груди, изговара поједине реченице тако јако да се прозори тресу. Жена седи у крају, плете и гледа шта се чини од човека, а љута као ђаво.

– Ја невера никад био нисам! – виче Ивић, и дигао једну руку увис.

– Што не гледаш ти, богати, да купиш дрва? – пита га жена оштро.

– Излази Вук – говори лагано Ивић даље – не, не, Милош опет излази.

– Што ти је, богати, те излуде! – рече жена јетко.

– Ухватићу Вука Бранковића!... – декламује Ивић даље, и не осврћући се на женине речи.

Дошло вече, а он се спрема да иде. Мора ићи. Како ће бити *Косовски бој* без Милоша?

Жена стаде викати и псовати, и запрети да неће врата отворити.

– Мораш! – цикну Ивић и полете на њу срцем Обилића.
– Нећу да отварам! Торњај се куд знаш као сваки луд човек!

– Ко луд?

– Ти!

– Зар ја луд! – цикну Ивић жаром Обилића, и шамар пуче.

Ко зна овакве прилике, тај само може замислити колико је злих последица било за Ивићеву кућу због тог шамара.

Главно је да знате да је Ивићева жена отишла оцу, а њега оставила.

Пошто је г. управитељ Ивић опалио шамар жени и отишао да игра Милоша, био је свестан свега шта отуд може да изађе. Нико није знао шта му је, јер су сви оценили према игри да је Милош незгодан.

Кад се врати с представе кући, затекне кућу празну; жене нема.

Да се ко од публике вратио за њим с представе, имао би шта гледати.

– Тако, будало! – дочекао га је прекорно отац још на вратима.

Онда га стаде грдити, а он оборио главу, па нити шта слуша нити шта уме да мисли, а осећа на себи терет, голем, преголем.

– Ето, шта учини с твоју млатњаву, шашавко! – грди га отац.

Ивић се у том тренутку осећао као у неком страшном сну, а презирао је и себе и позориште, и глумца и цео свет.

– Ах, Јово, будало над будалама! – рече очајно кад му отац оде из собе, па паде на постељу. Ко зна шта је мислио, али тек сву ноћ није спавао.

Сутрадан се у граду говорило само о том догађају. Знао је он то, и то је чинило његов положај још тежим.

Није излазио никуд из куће, а позоришту је послао оставку, у којој вели да због слабог здравља и породичних ствари не може и даље остати управитељ. Интересантно је што и у таквим околностима стил његов гласи: „Много жалим што не могу да и даље будем на важној услузи својом спремом том позоришту.”

Настала је пометња у позоришту. Лаза и Стева су говорили износећи разлоге како треба да престану, јер нису ништа ћарили. Глумцу, Миливоју, Сими и кубецији није ишло то у рачун, и они су зато да и даље раде, јер:

– Почетак је тежак! – вели глумац, пун поноса и поуздања.

У ствари, сви су они једино ту положили своје наде да се имају чиме хранити, а у ствари и Лаза и Стева су хтели да им то доноси личне користи, као каква трговина, па зато се и љуте што споро иде.

После дужег већања реше да позориште остане, али да сада позову у одбор неке од професора, учитеља, свештеника и имућнијих трговаца, који ће се заузети да одрже тако лепу установу.

И искупи се славни одбор од петнаест лица. Један млади професор, Воја, држи говор и запенио доказујући како је то дивна установа и школа за грађанство, како ће ту да се шири образовање, јачају карактери, свеже духови, јер, вели, и иначе је материјализам све и сва за наше грађане.

Ђакон Таса вели да се избере управа и изберу два лица да направе статуте, јер се њему не чека много. Говори то и слуша шта други говоре, а једнако погледа у сахат да не одоцни на опело.

– Нема овде за мене ћара – мисли Стева председник читаонице, мезетећи леблебију, пијући комову и мотрећи на свој дућан да не наиђе ко да се брије или шиша!

Настаде жагор и разговор о томе шта ће и како ће. Мало-помало, па пређоше на сасвим друге ствари, и разговор се вођаше као обично у механи, као да су и заборавили што су дошли.

Ђакон оде; Стеви уђе муштерија у дућан, па отрча и он.

– Чека те Томча за оне даске да видите! – јави шегрт једном трговцу из одбора, те оде и он.

Одоше многи, и сваки кад пође вели да ће пристати како се год реши.

Па шта се могло и решити друго до да се за управитеља избере г. Воја професор, за потпредседника један учитељ, за благајника један трговац, за драматурга опет један млад учитељ, и четири трговца за надзорни одбор.

* * *

И направише статуте, одобрише, и чак потврдише у полицији.

Одреди одбор хонораре драмским писцима, глумцима и осталим помагачима.

Сад више није шала. Ствар узела озбиљне размере; већ се то протурило и у новине, да зна цела Србија.

Узет је под кирију цео горњи бој неког старог турског конака. Порушише два зида, направише бину, завесу, све као што у Београду има.

Прођу људи једног дана поред турског конака, а зидове руше глумци пијучима, тресе се сва кућа. Многи слегне раменима, насмеши се, па иде даље.

– Па како ћемо ми са оволиким трошком? – пита професора један од трговаца.

– Лепо – вели овај, одушевљен својим великим предузећем, којим хоће да васпита све грађане и да се прослави; – имамо толико и толико грађана, је ли тако?

– Тако је – вели Пера трговац, и неверљиво га гледа.

– Лепо, нека долази једна трећина редовно, то је толико и толико, по... по... рачунај једно на друго по пола динара од особе, то је, најмање узев, 200 динара; па још кад се узму деца, ђаци и војници, онда је толика сума још сигурнија. У месецу четири представе, то је 800 дин. – доказује професор и, пошто мало поћута, додаде поуздано:

– Може се рачунати на 1.000 динара месечно.

– А кој' да плати ови трошкови, док не почнемо? – пита трговац.

– Па има свега отприлике... знаш, највише кошта онај зид док се избије, а обавезали смо се да га. кад позориште престане, направимо опет и предамо кућу исправно.

– Па кој' то да плати?! – пита Пера бојажљиво.

– То кошта отприлике са свима претходним трошковима на 500 динара... Е, сад ћемо уписивати и чланове утемељаче и добротворе.

– Нема од тога ништа! – вели трговац климајући главом.

Професор ућута рачунајући нешто у нотесу.

– Хајде да гледам дућан! – рече трговац тромо, диже се и оде.

На идућој седници одборској није било ниједнога трговца. Изговорили су се да имају посла, а ко ће их знати зашто баш нису дошли.

Професор се захуктао, па ради ли, ради. Издаје наредбе, држи глумцима нека предавања о драмској уметности, прима молбе, жалбе, решава о њима, одобрава издатке (управо да се ово или оно узме на вересију).

Ради човек неуморно, и с тврдом вером да ће много успети. Задаје глумцима (односно калфицама) лекције, које им диктира, те пишу свако вече, пошто позатварају дућане. Трудио се да развије љубав код младих људи за ову уметност. Набавља књиге о свом трошку, па чак је саставио

и једну драму, која је, како он вели, писана простим стилем, те је приступачна ширем кругу. У Јакшићевим драмама је поправљао стихове, јер се уметници жале како не могу да науче и да знају шта уче.

– Само рада и издржљивости, па ће се све постићи! – вели професор.

– Да, јер и ја сам савладао само трудом! – дскламује глумац, и завалио се на столицу као ага.

– Г. Гаврило! – процеди професор кроз зубе.

– Изволите, г. управитељу! – вели глумац, скочи са столице, и поклони се дубоко пред њим.

– Моћи ћете Ви да им објасните шта је трагедија. Сад смо дотле дошли, јер ја имам посла у школи! – Ето, видите колико ја радим, просто немам времена да ручам и да се људски испавам!

– Ако заповедате, г. управитељу?! – вели глумац у басу, и смешка се.

– Дакле, моћи ћете Ви то!

– Ви знате да је то мој занат! – вели глумац с поносом, и гледа остале па само што не запита:

– Шта бисте платили да сте овакви уметници?

Остали га збиља гледају са страхопоштовањем.

– Има једна молба, господине – вели Стева.

Професор уђе у своју канцеларију.

Е, да видите само како је канцеларија сада намештена! Донео он од куће лепе завесе (због којих је дебатовало са женом читава три дана), па писаћи орахов сто, па своју наслоњачу и једно канабе, па набавио један други сто за једног који ће му писати, а на то место узима глумца, јер има леп рукопис. На његову столу је велика лепа лампа, два сребрна свећњака, један с једне, други с друге стране, и цео прибор за писање. Све је то донео од куће, и то једно по једно, јер би иначе, да је све одједном покупио, жена пала

у несвест. Узгред буди речено, сада се спрема и смишља на који ће начин обилазно да помене жени како му треба и један орманчић за акта; али то су већ споредне ствари.

Седе он озбиљно за сто и, намрштен, узме молбу у руке.
Молба гласи:

„Играла сам дуго у многа места најивне роле, па сам због слабос у очи напустила и била у прве куће кузарица, а сада сам се раскрупњала те морам почети игру као трагиткиња, па молим понизно г. управника да ме проба и прими. Остајем понизна

Софија Манићева.”

Прочита професор, поћута мало, протрља чело, и зазвони.

Уђе Лаза обућар.

– Нека г. Гаврило види ту женску, па ако иоле ваља, нека напише решење да се прими, па ћу ја потписати – нареди професор и изиђе.

У ходнику стоји Софија, а Миливоје тишлер јој пришапну:

– То је управитељ!

Она се понизно поклони, а управитељ прође гордо, уживајући у свом положају.

Он је глумици увече прочитао вакелу да се добро влада, а глумцима објави да је примљена, и издаде строгу наредбу да је нико не сме дирнути.

* * *

После неуморног труда од читавих двадесет дана, отпоче се припрема за пробе и спремање за представу – опет *Косовски бој*, јер су то „глумци” најбоље знали.

Сад тек професор није имао одмора по сву ноћ и ваздан.

У зору је у позоришту, а прођите ноћу око једанаест часова, опет тамо.

Једног учи како да се поклони, другог како ће да седи, трећег како да плаче, четвртог како да се смеје.

– Немој ти само да вичеш ха, ха, ха, као да читаш, већ се насмеј, као кад се иначе смејеш! – објашњава Сими.

– Тако писује у моју ролу!

– Овако се смеје – вели професор и смеје се да се све тресе.

– Дете Ви, г. Гаврило!

Глумац се смеје да пукне од смеја.

Удари Лаза шустер у смеј, ударише и остали, па се све тресе, а Сима се тремирао, па опет кроз зубе: „Ха... ха... ха...!”

– Којешта! – виче професор љут.

Чешљарски калфица треба да игра Мурата.

Објашњава му професор како он треба да замисли да је прави цар, па тако и да се понаша – царски.

Намести га да седне на једно прострто шиљте.

– С лева излази гаваз, поклања се, целива султану папучу и предаје писмо! – наређује професор.

Уто упаде професорова слушкиња.

– Господине, рекла госпа да пожурите, охладила се вечера!

Професор махну руком и даде јој знак да иде.

Миливоје игра гаваза. Иде право, лупа ногама, све се тресе; на њему неко шарено одело и крива турска сабља.

Чешљарски калфица скочи понизно чим га угледа, и причека га као што причекује муштерије у дућану.

– Ама, разумеј да си ти цар, и да су сви млађи од тебе!

– Слушај што ти господин вели: ти си, разуме се, као цар! – објашњава Лаза шустер, и клима главом, гледајући понизно у професора, а у себи смишља како ће да га придобије да прави ципеле код њега.

– Није од чешљара цар! – вели Стева тромо, зевну што има снаге, почеше се, натуче боље шубару на главу и изађе на врата. Оде човек да спава, јер је већ прошло једанаест.

Не иде чешљару то у главу никако.

– Ух, да је да се ускрекнем! – виче Миливоје.

Узеше за Мурата Васу кубеџију.

* * *

Већ се трчи и јури по граду, агитује се на све стране, па се кренуо и сам професор. Овога вечера се већ даје представа.

Глумац, као најокретнији, седи на каси, и кад он оде да се обуче као Милош Обилић, замениће га други.

Света се искупило, богме, прилично, па дошло и чиновника с госпама. Не носи се више вино, и одмах се види да је целу ствар узео у руке човек који разуме шта је позориште.

Завеса се дигла и представа отпочела.

Глумци играју отприлике као и на проби, а глумица у улози Царице Милице се понела, да јој не можеш ни прићи. Цеди кроз зубе кад говори, дигла главу, трепће, успија устима, и с војводама се понаша као кад ноћу пред капијом, крадом од госпође, говори с драганом.

Кубеџија неког врага у улози Мурата задремао. Мало, мало, па тек обори главу, и видеше баш сви како заспа. Глумац игра Милоша, па кад се продере јаче, султан бунован скочи са шиљтета, једва се разбере где је, па седне опет.

Публика се смеје, па се готово и не чује шта говоре.

Професор се лепо искида од једа. Није му ни лако: причао свима како је глумце спремио добро.

Мурат није ни вечерао, па осем дремежа има и ту муку.

Између чиновна пита он професора кад ће да се сврши његова улога, а клати се, једва стоји на ногама. Па и мора: две ноћи и два дана није тренуо, а за то време правио

плекане пећи обдан, а преконоћ учио, кукавац, улоге и долазио на пробу.

– Кад те Милош убије, одмах после иди кући слободно!
– вели му професор.

– Кад ће да ме утепа?

– Сад у идућем чину, само не дремај.

Подигла се опет завеса. Сви играју, говоре пошто чују од суфлера и они и публика, и понављају за њим као оно кад поп исповеда децу за причешће, па говори он гласно, а они за њим, и то реч по реч.

Мурат зева гласно, и чеше се по глави, а очи му се саме склапају.

Задрема опет, и у тренутку поче да хрче. Заспа лепо као заклан, а седи, само што је главу оборио.

Док тек настаде граја у соби с лева.

– Излази Милош! – виче суфлер готово гласно, као обично што се говори.

– Камо га, куд је? Видите доле у дворишту! – наста жагор да и публика то чу.

Стала представа, чека се Милош да убије Мурата, а Милоша нема.

Галама све већа и већа, док тек сви глумци напустише позорницу, и отрчаше некуд.

Псују, грде, вичу, али Милоша нема.

– Утекао, утекао! – вичу по дворишту.

– Нема ни новаца! – виче Стева, и сад тек наста прави урнебес.

Публика седи и слуша шта се ради. Неки потрчаше у помоћ, а неки остали, па се смеју; удариле многима сузе на очи од смеха.

Само Мурат на бини. Главу метнуо на колена, па хрче ли – хрче!...

– Та тепајте ме сву ноћ, ил’ ћу да идем! – викну он љутито кад га врева пробуди; скочи и поче се бунован окретати уплашено око себе, те му се чини као да је сад наново оживео.

Још већи смех у публици.

– Е, ово вече вреди милиона! – вичу многи, задовољни том комедијом.

Упаде унутра професор, блед и задуван.

– Шта је било? – пита га један полицајац, који се спремаше да и сам изиђе и види кога хватају и траже.

– Замислите само: Милош Обилић утекао и покупио све паре! – једва изговори професор задуван.

– Па зар Обилић издаде?! – вичу једни и смеју се.

– Шта је с Вуком?! – питају други.

Полиција оде журно да нареди потеру, а остали гости, једва корачајући од смеха, почеше се разилазити.

Та представа стала је професора једне повеће менице, којом је изравнао позоришне дугове.

1898